

POSTKOLONYAL EDEBİYATTA DİNÎ KİMLİK

-Hanif Kureishi'nin *Kara Plak* ve Zadie Smith'in
İnci Gibi Dişler Örnekleri-

Rızkan TOK

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1642

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISBN: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Eskiyei Yayınları

Yayın No | Publication Number: 323

Kitap Adı: Postkolonyal Edebiyatta Dinî Kimlik -Hanif Kureishi'nin *Kara Plak* ve
Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler* Örnekleri-

Book Title: Religious Identity in Postcolonial Literature -The Case of Hanif Kureishi's *The Black Album* and Zadie Smith's *White Teeth*-

ISBN: 978-625-5536-36-5

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786255536365

Yazar | Author: Rızkan TOK | orcid.org/0000-0003-4975-8149

Kurum | Institution: Trabzon Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04mmwq306

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book - Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 284

Yayın Tarihi | Publication Date: Temmuz | July 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: DSA | Edebiyat Eleştirisi: Kuramsal ve Kültürel Yaklaşımlar | Literary theory: cultural & critical theory

BISAC: LIT024000 | Edebiyat / Eleştiri ve Kuram / Postkolonyal | Literary Criticism / Postcolonial Studies

THEMA: DSA | Edebi Kuram: Kültürel ve Eleştirel Yaklaşımlar | Literary theory: cultural & critical theory

LC: PN56.P555 | Edebiyat, Postkolonyal Temalar | Literature – Postcolonial themes

Atf Bilgisi | Cite as: Tok, Rızkan. *Postkolonyal Edebiyatta Dinî Kimlik -Hanif Kureishi'nin Kara Plak ve Zadie Smith'in İnci Gibi Dişler Örnekleri-*. Eskiyei Yayınları, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

POSTKOLONYAL EDEBİYATTA DİNÎ KİMLİK

-Hanif Kureishi'nin *Kara Plak* ve Zadie Smith'in
İnci Gibi Dişler Örnekleri-

Rızkan TOK

Ankara 2025

Yazar Hakkında

Rızkan TOK

1985 yılında Trabzon'da doğan Rızkan Tok, ilköğretim ve lise eğitimini bu şehirde tamamlamıştır. Lisans eğitimini Çankaya Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 2010 yılında tamamlayan yazar, 2011 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü'nde başladığı yüksek lisans eğitimini tez aşamasında bırakarak, 2014 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde bütünlük doktora programına başlamıştır. Burada aldığı bilimsel hazırlık eğitiminin ardından yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamlayarak 2023 yılında savunduğu "Postkolonyal Edebiyatta Dinî Kimliğin Muhafazası ve Dönüşümü: Hanif Kureishi'nin Kara Plak ve Zadie Smith'in İnci Gibi Dişler Örnekleri" başlıklı tezi ile doktor unvanı almaya hak kazanmıştır. Yazar, 2011-2013 yılları arasında ODTÜ İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nde, 2013-2015 yılları arasında Bingöl Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, 2015-2023 yılları arasında Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. 2023 yılından itibaren aynı fakültede Din Sosyolojisi anabilim dalında doktor öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

About the Author

Rızkan TOK

Born in 1985 in Trabzon, Rızkan Tok completed his primary and high school education in this city. After completing his undergraduate education at Çankaya University, Department of English Language and Literature in 2010, the author left his master's degree at Middle East Technical University, Department of English Literature in 2011 at the thesis stage and started an integrated doctoral programme at Ankara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences in 2014. After completing his scientific preparatory education here, he completed his master's and doctoral studies and defended his thesis in 2023, "Conservation and transformation of religious identity in postcolonial literature: The case of Hanif Kureishi's *The Black Album* and Zadie Smith's *White Teeth*", which he defended in 2023. The author worked as a research assistant at METU Department of English Language Teaching between 2011-2013, at Bingöl University Department of English Language and Literature between 2013-2015, and at Trabzon University Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences between 2015-2023. Since 2023, he has been continuing his academic studies as an Assistant Professor in the Department of Sociology of Religion at the same faculty.

Kitap Hakkında

Postkolonyal Edebiyatta Dinî Kimlik

-Hanif Kureishi'nin *Kara Plak* ve

Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler* Örnekleri-

Bu çalışma, temel olarak kurgu metinler vasıtasıyla toplumsal gerçekliğe ulaşabilmenin imkânlarını sorgulamayı amaçlamaktadır. Edebi bir tür olarak roman, çalışma kapsamında odak noktası olarak belirlenmiş ve bu tür üzerinden dinî kimlik mefhumu irdelenmeye çalışılmıştır. Bu itibarla postkolonyal edebiyat ve postkolonyal roman merkeze alınmak suretiyle Hanif Kureishi'nin *Kara Plak*, Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler* romanları örneklem metinler olarak seçilmiştir. Bu romanlardaki karakterler vasıtasıyla göçmen bireylerin dinî kimliklerinin kuşaklar arasında ne tür farklılıklar içerebileceği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, birinci kuşak göçmen bireylerin dinî kimliklerini muhafaza etmeye yatkın oldukları dikkat çekerken ikinci kuşak göçmen bireylerin dinî kimliklerinin dönüşüme uğrayarak radikalleşme eğilimi taşıdığı gözlemlenmiştir. Çalışma, göçmen bireylerin dinî kimliklerine ilişkin bu farklılaşmaların izini, nitel araştırma kapsamında anlatı ve söylem analizi tekniklerini kullanarak sürmeyi amaçlamıştır. Böylece romanların analizi, kuramsal olarak özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanan kimlik teorileri ve postkolonyal teorinin anahtar kavramlarına referansta bulunularak gerçekleştirilmiştir. Bu noktada kimlik teorileri kapsamında Manuel Castells'in, postkolonyal teori kapsamında ise Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi Bhabha'nın kavramları merkeze alınarak çalışma neticelendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Din Sosyolojisi; Edebiyat Sosyolojisi; Postkolonyal Edebiyat; Dinî Kimlik; Postkolonyal Teori; Roman

About the Book

Religious Identity in Postcolonial Literature -The case of Hanif Kureishi's *The Black Album* and Zadie Smith's *White Teeth*-

This study basically aims to question the possibilities of reaching social reality through fictional texts. The novel as a literary genre is determined as the focus of the study and the concept of religious identity is tried to be examined through this genre. In this respect, centering upon the postcolonial literature and postcolonial novel, Hanif Kureishi's *Black Album* and Zadie Smith's *White Teeth* are chosen as sample texts. Through the characters in these novels, what kind of differences the religious identities of immigrant individuals may contain between generations is revealed. In this context, it is observed that first-generation immigrants tend to preserve their religious identities while the religious identities of second-generation immigrants tend to be radicalized by being transformed. The study aims to trace these differences regarding the religious identities of immigrant individuals by using narrative and discourse analysis methods within the scope of qualitative research. Thus, the analysis of the novels is carried out with reference to the key concepts of identity theories and postcolonial theory which gained importance, especially in the second half of the 20th century. At this point, the study is tried to be concluded by focusing on the concepts of Manuel Castells within the scope of identity theories, and Gayatri Chakravorty Spivak and Homi Bhabha within the scope of postcolonial theory.

Keywords: Sociology of Religion; Sociology of Literature; Postcolonial Literature; Religious Identity; Postcolonial Theory; Novel

ÖN SÖZ

Bu çalışma, genelde kurgu metinler vasıtasıyla toplumsal gerçekliğe ulaşabilmenin imkânlarını sorgulamayı, özelde ise edebi bir tür olarak roman aracılığıyla dinî kimlik meselesini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde postkolonyal edebiyat literatürü ve bu literatür içerisinde önemli bir yere sahip Hanif Kureishi'nin *Kara Plak*, Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler* romanları araştırmanın odak noktası olarak belirlenmiştir. Söz konusu romanların içerdiği karakterler aracılığıyla göçmen bireylerin tecrübe ettiği toplumsal, kültürel ve psikolojik problemler irdelemeye çalışılarak bu problemler arasında dikkat çekici bir yere sahip dinî kimlik meselesi mercek altına alınmıştır. Çalışma bu kapsamda, 'Edebiyat Toplum ve Din', 'Kimlik ve Postkolonyal Edebiyat' ve 'Romanların Analizi' başlıklarını taşıyan üç ana bölümden meydana gelmektedir.

Bu itibarla ilk bölüm, 'Edebiyat: Tanım, Mahiyet, İşlev', 'Edebiyat ve Toplum', 'Edebiyat ve Din' olmak üzere 3 alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde, edebiyatın kavramsal açıdan hangi anlamlara işaret edebileceği irdelenmiş ve onun tanımı, mahiyeti ve işlevi ortaya konmaya çalışılmıştır. Burada özellikle edebiyatın bir bilim dalı olarak mı yoksa bir sanat dalı olarak mı değerlendirilmesi gerektiğine dair yapılan tartışmalara yer verilerek bu minvalde iki ana aksı oluşturan yapısal ve işlevsel yaklaşımlar değerlendirilmeye alınmıştır. İkinci alt başlık olan 'Edebiyat ve Toplum' başlığında ise kuramsal olarak sosyal bilimlerin alanında özellikle son yıllarda önem kazanan 'perspektifçilik' ve 'görecilik' yaklaşımlarına referansta bulunarak, kurgu ile gerçeklik arasında yapılmaya çalışılan ayırım üzerinden edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi detaylandırmaya çalıştık. Bu bağlamda, edebiyatın karşısına konumlandığımız toplum tasavvurunu sosyolojik açıdan ele alırken, Giddens'in 'yapıla-

ma' kuramından faydalanarak meseleyi, Batı'da özellikle müstakil bir alan olarak ön plana çıkmış ve kültürü bir metin olarak okumanın imkânı üzerine odaklanmış 'kültürel çalışmalar' ekseninde tartışmaya gayret gösterdik. Bu manada, romanın bir edebî tür olarak toplumsal gerçekliği yansıtmada ne derece güvenilir olabileceğine dair tartışmalara yer vererek, bu konu hakkına önemli edebiyatçılar ve sosyologların fikirlerini aktardık. Başlığa son vermeden önce genelde kurgu metinlerin, özelde ise romanın, gerçekliği yansıtmadaki güvenilirliğine dair eleştirileri merkeze alarak, bu eleştirilere getirilebilecek alternatif yanıtları derlemeye çalıştık. Birinci bölümün son başlığı olan 'Edebiyat ve Din' alt başlığında ise bu iki kavram arasındaki etkileşimli ilişkiye dikkat çekerek edebiyatın mı dinî metinleri yoksa dinî metinlerin mi edebiyatı ortaya çıkardığına dair yapılan tartışmalara yer verdik. Bu kapsamda, mevcut tartışmayı, tek tanrılı dinlerde kutsal kabul edilen metinlerin, bir edebî tür olan romanın ortaya çıkmasına yaptığı katkılar üzerinden detaylandırarak, kutsal metin-kurgu metin ilişkisini mercek altına almaya gayret gösterdik. Bu hususta önemli bir yer teşkil eden, Hristiyan gelenekten beslenen toplumlarda romanın gelişimi ve önemi ile İslam toplumlarında romana atfedilen anlamın bir kıyaslamasını yaparak ilk bölümü sonlandırdık.

Çalışmanın, 'Kimlik ve Postkolonyal Edebiyat' ana başlığını taşıyan ikinci bölümü ise 'Kimlik: Kavramsal Çerçeve', 'Bir Aidiyet Biçimi Olarak Dinî Kimlik', 'Postkolonyalizm: Kavramsal Çerçeve', 'Postkolonyal Edebiyat', 'Postkolonyal Edebiyat Teorisi' alt başlıklarını içermektedir. İlk alt başlıkta, bilhassa son yüz yıl içerisinde sosyal bilimlerde merkezi bir mesele hâline gelen kimlik kavramını, kavram üzerine önemli çalışmalarda bulunan Zygmunt Bauman, Peter Berger, Thomas Luckmann, Stuart Hall, Craig Calhoun, Charles Taylor, Anthony Giddens, Manuel Castells ve George Ritzer gibi çağdaş sosyolojinin özellikle kuramsal anlamda önemli isimlerine referansta bulunarak açıklamaya ça-

lıştık. Bu noktada, kimliğe dair alt kategorilere odaklanmaktansa tek tek teorisyenlerin bir kavram olarak kimlik hakkındaki tanımlamalarını derlemeye gayret gösterdik. Daha sonraki alt başlık olan ‘Bir Aidiyet Biçimi Olarak Dinî Kimlik’ başlığında ise kimliği kategorilere ayırmanın imkânı üzerine yapılan tartışmalara yer vererek bu anlamda dinî kimliğin, diğer kimlik kategorilerinden ne şekilde ayrıştırılabileceğini ortaya koymayı amaçladık. Bu bağlamda Keyman ve Castells’in meseleye dair sosyolojik kuramsallaştırmalarından faydalanmanın yanı sıra dinî kimlik meselesini psikoanalitik açıdan değerlendirmeye çalışan teorisyen ve edebiyatçıların fikirlerine de değinmeye çalıştık. Bir taraftan Keyman’ın dinî kimliği ele alırken kullandığı yorumlayıcı yaklaşımı ile Castells’in ‘direnış kimliği’ kavramını merkeze alarak diğer taraftan psikoanalitik bir duruma işaret eden ‘bastırılanın geri dönüşü’ fikrinden yararlanmak suretiyle dinî kimlik meselesini irdelemeyi denedik. Bölümün üçüncü alt başlığı olan ‘Postkolonyalizm: Kavramsal Çerçeve’ başlığına ise ilk etapta, Postkolonyalizm ile tarihsel süreçte yakından ilintili olduğunu düşündüğümüz küreselleşme, çokkültürlülük ve ulusötecilik kavramlarını kısaca açıklayarak bu kavramlarla ilişkisi üzerinden Postkolonyalizmi tanımlamaya çalışmak suretiyle bir giriş yaptık. Bunun akabinde, postkolonyalizmi hazırlayan tarihsel süreçler içerisinde merkezi bir yer teşkil eden kolonyalizm ve emperyalizm kavramlarına değinerek bu kavramların hangi durumlarda ve ne şekilde birbirlerinden ayrıldığını ortaya koymaya çalıştık ve bu ayrım üzerinden postkolonyalizm teriminin anlamına dair yapılan tanımlamaları aktarmaya gayret ettik. Kavramın sınırlarını netleştirmeye ilişkin bu çabanın ardından ‘Postkolonyal Edebiyat’ alt başlığında bir tarihsel vakıa olarak postkolonyalizmin, edebiyat alanındaki yansımalarının izini sürmeyi amaçladık. Burada, postkolonyal edebiyat hakkında alana dair ön plana çıkan teorisyenlerin fikirlerini derlemek suretiyle genel bir açıklama yaptık. Bu açıklama içeren bölümün ardından

esas detaylandırmayı bir sonraki alt başlık olan ‘Postkolonyal Edebiyat Teorisi’ başlığı altında gerçekleştirmeye çalıştık. Çalışmamızın son bölümünde analizini gerçekleştireceğimiz romanları ele alırken kullanacağımız teorileri içermesi bakımından merkezî bir öneme sahip bu bölümde, öncelikle teorinin kurucu babaları olarak kabul edilen Frantz Fanon ve Edward Said hakkında teoriye yaptıkları katkılar bakımından giriş mahiyetinde bilgiler aktarmaya gayret ettik. Daha sonra, özellikle son 50 yıllık süreçte teoriye katkıları yadsınamaz düzeyde olan ve madun çalışmaları kapsamında literatürde önemli yer teşkil eden iki teorisyen, Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi Bhabha’yı merkeze alarak, onların postkolonyal edebiyat teorisine ilişkin ürettikleri kavramları detaylarıyla ortaya koymaya çalıştık.

Son olarak çalışmamızın son bölümü olan ‘Romanların Analizi’ başlığı altında, her iki romanı da ‘Yazar Hakkında Genel Bilgi ve Eserin Tematik Çerçevesi’ ile ‘Eserde Dinî Kimliğin Muhafazası ve Dönüşümü’ adını taşıyan iki alt başlıkta incelemenin uygun olduğunu düşündük. Bu başlıklardan ilkinde romanların yazarları hakkında genel bilgi vererek söz konusu yazarları çağdaşlarından farklı kılan noktaları vurgulamaya çalıştık. Buna ek olarak, romanların yazıldığı zaman dilimlerinin tarihsel bakımdan önemli olaylarını ve romanların bu olayları yansıtmada nasıl bir işlev üstlendiğini aktardık ve tarihsel süreç içerisinde söz konusu romanlar hakkında yazılmış ikincil kaynaklardan faydalanmak suretiyle dönemsel tartışmalara da yer vermeye gayret ettik. İkinci alt başlık altında ise romanlardaki karakterlerin dinî kimliklerini, bir önceki bölümde yer alan ‘Bir Aidiyet Biçimi Olarak Dinî Kimlik’ ve ‘Postkolonyal Edebiyat Teorisi’ başlıkları altında detaylıca tanımlamaya çalıştığımız kavramlar aracılığıyla analiz etmeye çalıştık. Söz konusu incelememizin sonucunda, iki romanda da benzer şekilde, birinci kuşak göçmen bireylerin dinî kimliklerini muhafaza etmeye yatkınlık gösterdiklerini gözlemlerken ikinci kuşak göçmen bireylerin dinî kimliklerinin,

dönüşüme uğramak suretiyle radikalleşme eğilimi taşıdığını müşahade ettik. Netice itibariyle, yaptığımız çalışma aracılığıyla bir yandan kurgu metinlerden hareket ederek toplumsal gerçekliğe ulaşabilmenin imkânlarını sorgulanırken diğer yandan göçmen bireylerin dinî kimliklerine dair değişimlerin, kuşaklar arasında farklı mahiyetlerde cereyan edebileceğini, örnekleri ile ortaya koymaya çalıştık.

Bu noktada, öncelikle alan dışı öğrenci olarak bütünleşik doktora programına başladığım ilk günden itibaren teşvik edici ve nazik tavrı ile bu yeni alanda sebat ederek çalışmalarımı sürdürebilmemde yadsınamaz katkıya sahip olan kıymetli hocam Prof. Dr. İhsan Toker'e teşekkürlerimi sunarım. Oldukça zahmetli geçen yazım sürecim esnasında anlayışlı yaklaşımından taviz vermeden bütün bu süreç boyunca eserin şekillenmesinde ve neticelenmesinde verdiği destekten ötürü kendisine ayrıca şükran borçluyum. Bunun yanı sıra doktora ders dönemi boyunca kendisinden gerek akademik gerek insani anlamda çok şey öğrendiğim değerli hocam Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na hem teze sunduğu katkılarından dolayı hem de her daim yardıma açık, samimi tavrından ötürü şükranlarımı sunarım. Ayrıca Prof. Dr. Zülfikar Güngör'e çalışmayı baştan sona titiz bir şekilde okuyarak getirmiş olduğu yapıcı eleştirilerden ve edebi anlamda sunduğu değerli katkılardan dolayı minnettarım. Kıymetli meslektaşlarım Dr. Öğretim Üyesi Fatimatüzzehra Yaşar ve Dr. Öğretim Üyesi Halil Temiztürk'e eserin son halinin ortaya çıkmasında sundukları samimi destekten ve farklı bakış açılarına kapı aralayan yol gösterici fikirlerinden dolayı teşekkür ederim. Yine bu süreçte yardımlarını benden esirgemeyen ve her anlamda görüşlerinden faydalandığım değerli dostlarım Dr. Öğretim Üyesi Emrah Öztürk, Arş. Gör. Muhammed Şükrü Düzcan, Öğretim Görevlisi Aydın Kurt ve Dr. Öğretim Üyesi Zahir Arslan'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak eserin yazım süreci boyunca büyük bir özveri ile çalışmalarımı destekleyen, bu yoğun süreçteki ihmalkâr-

lıklarımı sabırla karşılayan kıymetli eşim Rahime Tok'a, bugünlere ulaşmamda en büyük paya sahip değerli annem Hatice Nur Tok ve babam Metin Tok'a, gülücükleriyle bana her daim hayat enerjisi aşılayan evlatlarım Ali Hamza ve Ferzan Tok'a şükranlarımı sunarım.

Ankara 2025

Rızkan TOK

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	17
I. Araştırma Problemi	17
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	27
III. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar	29
BİRİNCİ BÖLÜM	
EDEBİYAT TOPLUM ve DİN	35
Edebiyat: Tanım Mahiyet ve İşlev	35
Edebiyat ve Toplum	52
Edebiyat ve Din	78
İKİNCİ BÖLÜM	
KİMLİK ve POSTKOLONYAL EDEBİYAT	89
Kimlik: Kavramsal Çerçeve.....	89
Bir Aidiyet Biçimi Olarak Dinî Kimlik	107
Postkolonyalizm: Kavramsal Çerçeve	124
Postkolonyal Edebiyat	146
Postkolonyal Edebiyat Teorisi	154
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ROMANLARIN ANALİZİ	179
<i>Kara Plak</i>	179
Yazar Hakkında Genel Bilgi ve Eserin Tematik Çerçevesi.....	179
Eserde Dinî Kimliğin Muhafazası ve Dönüşümü	185
<i>İnci Gibi Dişler</i>	223
Yazar Hakkında Genel Bilgi ve Eserin Tematik Çerçevesi.....	223
Eserde Dinî Kimliğin Muhafazası ve Dönüşümü	231
SONUÇ	265
KAYNAKÇA	269
DİZİN	279